
PONEMČITI SO JIH HOTELI

Alenka Simikič

255

IZVLEČEK

V prispevku so s pomočjo dokumentarnega gradiva zapisani spomini treh prebivalcev vasi Koritno na vojna leta 1941–1945. To so spomini na otroštvo in kolikor te je bilo, toliko več je spominov. Do sedaj je bilo objavljeno nekaj pričevanj o izseljenju v izgnanstvu, vendar so bili to v glavnem spomini na izseljenje v lagerjih. Niso pa bili vsi ljudje samo izgnani, nekateri so bili poleg tega tudi izgnani in ponemčeni, drugi so ostali doma in v strahu čakali na izgon. V prispevku objavljamo spomine tudi na taka otroštva. Pripovedi so, kolikor se je le dalo, točno povzete, včasih dobesedno. Določeni izrazi zaradi lažjega razumevanja v glavnem nisem uporabljala. Same pripovedi dopolnjujejo citati iz prispevka Toneta Ferenc v zborniku "Izgnanci" oziroma iz njegove knjige "Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945". Z njimi sem želela pripovedi dopolniti, včasih pojasniti ali pa podkrepiti.

KLJUČNE BESEDE: Slovenija, etnologija, zgodovina, druga svetovna vojna, Posavje, spomini

ABSTRACT

Based on documentary material the article presents the memories of the 1941–1945 period, related by three inhabitants of the village of Koritno. These are memories of their childhood and the harsher their childhood was, the more memories they have. To date several memoirs have been published on life in exile, but they are mainly memories of people's life in concentration camps. However, some people were not only expelled, but also forcibly germanized, while others, who stayed behind, were in constant fear of being expelled. The article contains memories of the childhood of the latter group. These stories are recorded as accurately as possible, sometimes word by word. To be understandable, the use of dialect expressions was restricted to a minimum. The stories are complemented by quotations from Tone Ferenc's articles in the collection *Izgnanci* (Expellees) and from his book *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945* (The Nazi Germanization Policy in Slovenia in 1941–1945). I used them to complement, explain or substantiate people's memories.

KEY WORDS: Slovenia, ethnology, history, Second World War, Posavje, memories, expellees

Ko sem pred leti prvič prišla v kraje JV Slovenije, tik ob hrvaški meji, nisem vedela, da bom poleg pokrajine tako vzljubila tudi ljudi. O Kranjcih, kot se sami imenujejo, ker prebivajo na južnem bregu Save, torej Kranjskem, nisem vedela dosti. Po nacionalnem

karakterju sem pač razločevala le Gorenjce od Štajercev, Primorce od Dolenjcev, Korošce od Prekmurcev. Kranjci pa ne sodijo niti med Dolenjce, kaj šele med Štajerce, pa čeprav jih loči od njih le reka Sava, združuje pa veliko družinskih vezi. Oni so Kranjci in tudi če jih življenjska pot pripelje na Štajersko, ostanejo Kranjci. Govorim o prebivalcih KS Velika Dolina, o vaščanih Koritnega, Laz, Ponikev, Čirnika, Male Doline, Velike Doline, Brezij, Rajca, Gaja, Ribnice, Podgračena, Nove vasi in Slovenske vasi. To so prijazni, odprti ljudje. Kot "vikendašico" oziroma Ljubljankanko, kot mi pravijo med seboj, so me zelo hitro sprejeli medse, česar, v to sem prepričana, mnogo "vikendašev" iz drugih krajev ne more reči. Tako ni nič čudnega, da je Koritno vsak teden od petka do nedelje ter vse druge proste dni postalo moj drugi dom.

256 Že ob prvih stikih, prvih pogovorih s Koričani sem velikokrat naletela na besede kot "ko smo bili izseljeni", "ko smo prišli iz Nemčije" ali "ko smo bili v Nemčiji". Vedela sem sicer, da je bilo med drugo svetovno vojno veliko ljudi izgnanih, po zaslugi vlada "Bratstva in enotnosti" pa sem nekaj več vedela le o izgnancih v Srbijo, o izgnanih v Nemčijo, kar me je danes sram priznati, pa tako rekoč nič. O njih se v šoli nismo učili, do pred nekaj leti pa se tudi govorilo in pisalo ni dosti o tem. Vedela sem o nameravanem ponemčenju slovenskega naroda, da pa so to Nemci v takem obsegu tudi začeli uresničevati, je bilo zame prav šokantno spoznanje. Najprej me je to poglavje iz naše polpretekle zgodovine, življenje teh ljudi, začelo zanimati osebno, ker o tem pač nisem vedela ničesar, potem je to preraslo v profesionalno zanimanje. Najprej z vidika, ki ga pokrivam že več kot dvajset let, to je dokumentalistike, saj sem vedela, da v našem muzeju ni niti enega dokumenta, niti ene fotografije, ki bi osvetljevala življenje izgnancev. Seveda stroka, to je etnologija, ob tem ni mogla ostati ob strani. Tako se imam usodi Koričanov in prebivalcem sosednjih vasi zahvaliti, da sem po tolikih letih zopet začutila draž terenskega dela.

Lansko poletje sem se tako namesto s kriminalkami in drugo poletno literaturo oskrbela za dopustniške dni z vso dosegljivo literaturo o izgnancih. Ni je prav veliko, toda še vedno več, kot sem sprva pričakovala. Predvsem gre za spomine bivših izgnancev, kot je "Bučka na Dolenjskem skozi čas" Ivice Žnidaršičeve, "Iznanci" Franceta Šetinca, "Še pomnimo: spomin Šentjancev, Krmeljčanov in Tržiščanov na izgnanstvo in begunstvo: 1941–1945" Janeza Kosa ter seveda zbornik "Iznanci", ki ga je leta 1993 izdalo Društvo izgnancev Slovenije. Ob branju teh knjig in ostale literature vezane na to temo, sem videla, da resnejšega raziskovanja tega obdobja ne bom mogla začeti brez poznavanja osnovne literature, knjige ki so jo citirali tako bivši izgnanci kot zgodovinarji, to je "Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945". Zajetno delo, ki bi ga moral poznati vsak Slovenec, kot sem ugotovila, ko sem knjigo prebrala. Pri svojem, tako rekoč "vikendaškem" raziskovanju še nisem prišla do arhivov, vendar mi knjiga Toneta Ferencja to pomanjkljivost zaenkrat še odlično nadomešča.

Ko sem začela s terenskim raziskovanjem, sem se sprva skušala omejiti le na vas Koritno, kar pa se je že ob samem začetku pokazalo kot nemogoče. Prebivalci KS Velika Dolina so namreč kot velika družina. Sorodnike imajo po vseh naštetih vaseh in današnji Koričani so bili včasih Čirčani, Brezjanci, vaščani Ponikev ali Laz oziroma bivši Koričani sedaj živijo v teh in ostalih vaseh KS.

Na začetku niti nisem imela namena, da bi karkoli objavila. Skušala sem le dobiti čim več dokumentacijskega gradiva, čim več pričevanj in ob odločitvi, da vendarle nekaj tudi napišem, sem se znašla pred dilemo. Gradiva, da bi o življenju izgnancev iz vasi Koritno oziroma KS Velika Dolina napisala kaj več, še nimam toliko, po drugi strani pa imam občutek dolžnosti, da se vsaj s krajšim prispevkom zahvalim Koričanom za njihov čas in njihovo zaupanje. Tako sem se odločila, da ob etnologiji še vedno ostanem tudi dokumentalistka in kot osnovno vodilo treh različnih zgodb vzamem dokumentarno in slikovno gradivo, s pomočjo katerega so se porajali tudi spomini treh informatorjev. Drugo vodilo mi je bila starostna struktura informatorjev. So tako rekoč generacija, letniki 31, 33 in 34, kar pomeni, da so bili ob začetku vojne stari 7, 8 oziroma 10 let. Torej gre za spomine na otroštvo in kolikor težje je to bilo, toliko več je spominov. Tretje vodilo pri moji izbiri pa je bila raznolikost njihovih usod. Niso bili vsi ljudje izgnani, nekateri so bili poleg tega še ponemčeni, drugi pa so ostali doma, saj Nemci niso rabili delavcev samo v Rajhu, temveč tudi v okupiranih deželah. Tako so v izbranih spominih predstavljena tri različna otroštva, trije različni spomini na hudo in dobro.

257

Pripovedi so, kolikor se je le dalo, točno povzete, včasih dobesedno. Domačih izrazov zaradi lažjega razumevanja v glavnem nisem uporabljala. Same pripovedi dopolnjujejo citati iz prispevka Toneta Ferenca v zborniku "Iznanci" oziroma iz njegove knjige "Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945". Z njimi sem želela pripovedi dopolniti, včasih pojasniti ali pa podkrepiti.

Izgon prebivalcev Posavja in Obsotelja, torej tudi prebivalcev občine Brežice, kamor je sodila Velika Dolina, je sodil v t.i. tretji val. Iz okoli 20 kilometrov širokega pasu ob novi nemško-italijanski in nemško-hrvaški državni meji naj bi izgnali vse ali skoraj vse slovensko in drugo nenemško prebivalstvo. Iz Posavja in Obsotelja naj bi tako izgnali 65.000 oseb oziroma 88.9% prebivalstva, po kasnejših popravkih pa 46.000 oseb. Na njihove domove naj bi naselili predvsem kočevske Nemce. Prav njim gre "zahvala", da je do tega množičnega izгона Slovencev v resnici prišlo. Izgon tretjega vala naj bi se namreč zaradi neugodnih političnih razmer konec septembra v Jugoslaviji pričel šele spomladi leta 1942, pri tem pa, kot pravi Ferenc, "se nehote vsiljuje vprašanje: ali bi nacisti v razmerah, kakršne so bile spomladi 1942. leta, še lahko opravili svoj genocidni posel" (Ferenc 1993: 59). Zaradi pritiska Kočevarjev, da se preselitev opravi do zime, se je Himmler odločil, da bodo Slovence izgnali čimprej v t.i. preselitvena taborišča Volksdeutsche Mittelstelle, kjer so bivali Nemci, ki so se preseljevali iz raznih dežel v Nemčijo in nato na okupirana območja. To sicer ni bilo v skladu s prvotnim načrtom, da se v Rajh izselijo samo tisti Slovenci, ki so sposobni za ponemčenje, zato je Himmler 18. oktobra izdal odredbo, ki jo za boljše razumevanje spominov navajam v celoti.

"Da bi izpraznili obsavsko-obsoteljski pas in brežiški trikot na Spodnjem Štajerskem, je treba tamkaj živeče Slovence oziroma vindišarje (v nadaljevanju na kratko imenovani "spodnještajersko prebivalstvo") takoj izseliti in prepeljati v stari rajh. O izselitvi okoli 3.000 tamkaj živečih Hrvatov bo izšlo posebno povelje.

Spodnještajersko obmejno prebivalstvo bo ponemčeno, v kolikor bo ugotovljeno, da je za to sposobno. Pridržujem si pravico, da bom v danem času odločil o njihovi ponovni naselitvi glede na njegovo vedenje in sposobnost ob upoštevanju njegovega dosedanjega posestnega stanja.

Glede na to, da gre pri večini prebivalcev, ki jih je treba izseliti, za ljudi, ki niso posebno sovražno razpoloženi do Nemcev in ki so sorodniki tistih ljudi na Spodnjem Štajerskem, ki jih je treba ponemčiti, je treba z njimi lepo ravnati.

Gotovino in osebno imetje lahko vzamejo s seboj, kolikor to dopuščajo transportne razmere.

258 *Prosim šefa civilne uprave v Spodnji Štajerski gauleiterja dr. Uiberreitherja, ki je moj pooblaščenec, da poskrbi za to, da bo z ustreznim pojasnilom prebivalstvu po možnosti preprečil nemire. Prosim, da skupaj z uradi, ki izvajajo izseljevanje, posebej poudarjate, da imajo izseljenci, kolikor se bodo v prehodnih nastaniščih dobro vedli in opravljali posle, ki jim jih bodo odredili, možnost, da bodo pozneje v svoje zadovoljstvo ponovno naseljeni na območju, ki ga je še treba določiti.*

V posameznostih odrejam:

I

Izseljevanje spodnještajerskega obmejnega prebivalstva mora potekati tako hitro, da bo zagotovljeno naseljevanje Kočevarjev od kmetije do kmetije.

II

Za vodstvo izselitvene akcije pooblašчам svoj štabni urad, ki si naj za poenostavitev uredi v Mariboru nekakšen vodstveni urad.

III

Komandant varnostne policije in varnostne službe v Mariboru bo dal mojemu štabnemu uradu na voljo gradivo, ki ga ima že iz predhodne popisne akcije, in ves svoj aparat za popis spodnještajerskega prebivalstva. Odgovoren je, da bo odvajanje obmejnega prebivalstva z domačij potekalo brez trenja, in za prevoz v vlake oziroma začasen sprejem v prehodno taborišče, če bi pri odvažanju nastali iz prometnotehničnih vzrokov kakšni zastoji.

IV

Šef redarstvene policije poskrbi za prevoz obmejnega prebivalstva iz Spodnje Štajerske do taborišč Volksdeutsche Mittelstelle. Volksdeutsche Mittelstelle pa mu da na voljo za to izkušene vodje in spremljevalce transportov.

V

Volksdeutsche Mittelstelle da na voljo potrebna taborišča in prevzame skrb in oskrbo v taboriščih.

VI

Za pregled obmejnega prebivalstva v taboriščih bo poskrbel šef varnostne policije in varnostne službe.

VII

Volksdeutsche Mittelstelle mora pravočasno obvestiti vodje SS in policije, v katere taborišča bo nastanila spodnještajersko obmejno prebivalstvo, da bodo že prej pripravili zavarovanje. Volksdeutsche Mittelstelle je odgovorna za to, da vse dogodke, ki zahtevajo posredovanje varnostnih organov, pravočasno sporoči tistim krajevnim uradom, ki jih bodo določili višji vodje SS in policije.

Podžigalce nemirov in hujskače je treba najhitreje ločiti od ostalega obmejnega prebivalstva in prepeljati v posebna delovna taborišča šefa varnostne policije in varnostne službe.

VIII

Spodnještajersko obmejno prebivalstvo je treba po prihodu v taborišče najhitreje 259 poslati na delo. Iz taborišč bodo izpuščene samo tiste osebe, za katere bodo ugotovili, da so sposobne za ponemčenje.

IX

Moj štabni urad bo zagotovil popis premoženja izseljencev, da bi lahko pri poznejši naselitvi upošteval prejšnje premoženjsko stanje. Navodila za morebitno nadoknado premoženja bodo izšla pozneje.

X

Nadaljnja izvršilna določila bo izdal moj glavni štabni urad.” (Ferenc, 1993:60,61)

Razglas o državnopolitičnih ukrepih v obmejnem ozemlju je izšel na letakih 20. oktobra, izseljevanje se je začelo 23. oktobra. Prebivalci Velike Doline so bili izgnani 1. novembra. Izgon tretjega vala se je končal uradno 12. avgusta 1942. V Nemčijo je bilo s tega območja tako skupno izgnanih 37.000 ljudi, od tega iz Velike Doline 1150 (Barkovič 1999: 4). Doma je po podatkih Toneta Ferenca v Veliki Dolini ostalo 21 družin oziroma 80 ljudi (Ferenc 1968: 409).

Ivan Kvartuh, rojen 1933, Koritno 12

Družina Kvartuh – stari oče Miha (1876–1960), stara mama Marija (?–1945), stara teta Bara (1877–1943), oče Janez (1908–1993), mama Ana, rojena Prišelj na Brezjah (1912–1987), stric Tone (1913–1992), sestre Nada (1935) in Cilka (1940), brat Franc (1938) ter informator so bili izseljeni 1. novembra 1941 v spodnjo Šlezijo. Do leta 1942 so bili v taborišču Bethlehem, nato v Schönbergu, osvoboditev pa so pričakali v taborišču Heizendorf. V Schönbergu je leta 1943 umrla teta Barica, na poti v domovino pa v zbirnem taborišču Oelz stara mama. V Schönbergu se je leta 1943 rodila sestra Veronika.

0122
Deutsche Ansiedlungs-Gesellschaft
Geschäftsstelle Rann/Sava

EA

ÜBERNAHMEPROTOKOLL.

Gensue Anschrift der Liegenschaft	Schreib- und Vorname des Eigentümers <u>KRARTUH Ivana</u>	
	<u>Ivana</u>	Geburtsjahr <u>12.12.1912</u>
	Hofbezeichnung (Hausname) _____	
	in <u>Koritno</u> (Ortschaft, Viertel, Gasse) Nr. <u>11</u> Ortsgemeinde <u>Koritno</u>	
	Post <u>Koritno</u> Eisenbahn <u>Koritno</u>	

Die Liegenschaft hat eine ungefähre Größe von 112 ha.

Die Liegenschaft erstreckt sich auf folgende Katastralgemeinden: Koritno

A	Lebendes Inventar	Stück	Alter	Gewicht	Besondere Merkmale
1	Pferde	2	6-12	4500	braun, 1. und 2. Kralj
2	Ochsen				
3	Stiere				
4	Kühe	3	6-7	7500	
5	Jungvieh	7	9m	200	
6	Schweine	6		600	
7	Schafe				
8	Ziegen				
9	Geflügel	20			

B	Totes Inventar	Stück	Zustand	Besondere Merkmale
	Gegenstand			
	<u>Haar</u>	12		
	<u>Wolle</u>	2		
	<u>Eier</u>	2		
	<u>Wollschur</u>	2		
	<u>Wollschur</u>	2		
	<u>Wollschur</u>	1		

Prezemni protokol; original last Kvartuh Ivana, Koritno 12

C Vorräte:				
Art	Menge			Bemerkungen
Weizen	1200			
Roggen	300			
Malz	3000			
Heu	10000			
Stroh	3000			
Kartoffel	4000			
Apfelm.	600			
Baum. u. s.	200			
Leinwand	100			
D Hausgeräte:				
Art	Stück	Zustand		
Kasten	2			
Betten	3			
Tische	2			
Stühle	4			
Stühle	7			
Hofen, Kupfel	1			
Wäschekupfel	20			
E Stand der Feldarbeiter (Acker, Wiese, Wald):				
Weizen bewältigt 10000, Roggen bewältigt 4000, Malz bewältigt 10000, Heu bewältigt 10000, Stroh bewältigt 3000, Kartoffel bewältigt 4000, Apfelm. bewältigt 600, Baum. u. s. bewältigt 200, Leinwand bewältigt 100.				
Bemerkungen: den 1941.				
Übergeben:		Übernommen		
für die Deutsche Ansiedlungsgesellschaft		für die Deutsche Ansiedlungsgesellschaft		
Geschäftsstelle Rann/Save:		Geschäftsstelle Rann/Save:		
Eigentümer:		Eigentümer:		

“Doma so popisali, ker so obljubljali, da kar bomo doma pustili, da bomo tam dobili. To nas bo čakalo v Rajhu, potem je bilo pa vse drugače. To se jaz dobro spomnim, sem na ušesa vlekel. Plakati so viseli, vendar nas niso strašili, čeprav so se stari ljudje pogovarjali, da ne bo dobro, da je Hitler strog, da smo slabe čase doživeli. Strah je bilo vse, preplašeni so bili, saj so že takrat viseli lepaki, da so te in te postreljali, ker so se upirali, ker so kradli – take laži so bile. Stari pa so se pogovarjali, da če se upiraš, da streljajo, da ne poznajo heca. Sem bil še mlad, zapomnil sem si pa vse.

Tisti dan sem ob osmih šel konje napajat, ate so mi dali, da sem jahal. Pod Ajstri je bil velik krog Nemcev s puškami. Jaz sem se ustrašil, skočil dol, potem pa je prišel eden in me je božal, gor dal in poleg vseh vojakov peljal, tako da sem lahko konje napojil. Ko pa sem prišel domov, se spomnim, da je kazal nemški vojak na uro. Okoli desete ure – pred poldnem smo šli od doma. Smo morali naložiti na voze, sosed Bašič, ki je doma ostal, je potem konje peljal nazaj. V Veliki Dolini so nas naložili v vojaške avte, s cerado pokrite. Ko smo šli proti Rajcu (okoli 1km – op. A. S.), je bilo bratu že slabo, vse je pobruhal, mama pa ga je božala. Do takrat se še nikoli nismo vozili z avtom. S seboj smo vzeli samo najnujnejše stvari, hrano, pa neke obleke, kolikor smo lahko nesli. Za drugo so rekli, da pride za nami. Nič ni prišlo, še tisto, kar smo imeli s seboj, so nam v Nemčiji pokradli. Tudi ko smo se vračali iz Nemčije, smo morali stvari naložiti v skrinje in napisati naslov, pa tudi ena skrinja ni prišla. Tistim, ki so bili pod Amerikanci, so poslali, nam, ki smo bili pod Rusi, pa nič. Še hrane nam niso dali za seboj. Na kavnih mlinčkih smo mleli pšenico, tako da smo potem kuhali žgance. Tisti, ki pa so bili pod Amerikanci, so pa imeli toliko hrane, da so se hvalili, da še nikoli niso tako dobro živeli. Bašiči so še doma imeli špeh in čokolado.

Zvečer smo prišli v Rajhenburg, več kot pedenj snega je bilo. Dobili smo svetince, na katerih je bila številka, ter skromno večerjo. Na slami smo spali, drugo jutro so nas pa že klicali. Peš smo šli na postajo, v vagone in smo se dva dni in dve noči vozili. Najprej v Landshud, nato v Grüssau in v Bethlehem. Tam je bilo veliko lagerjev.” (I. K.)

“Po prihodu v taborišče je morala družina najprej ostati pri svoji prtljagi, nato pa se na poziv podati v barako k popisu, kjer so njeni člani dobili osebne izkaznice. Ko so družino popisali, so ji odredili prostor v baraki, kjer bo prenočila, družinski poglavar pa je moral oditi v I. barako, da je sodeloval pri popisu posesti, ki jo je družina pustila v svojem kraju. Vsaka družina je poleg osebnih izkaznic (Personenausweis) in t.i. kartotečnega lista (Karteikarte, Polizeikarte) dobila tudi svojo razpoznavno številko. Naslednji dan so družine odpeljali na rajhenburško železniško postajo, naložili na vlak in odpeljali v Nemčijo.” (Ferenc 1968: 309)

Družina Kvartuh, Bethlehem, spomladi 1942. leta. Ob očetu Janezu stoji Ivan, v naročju sestra Nada, ob mami Ani bratranec ter v naročju sestra Cilka. Fotografija last Kvartuh Ivana, Koritno 12. Kopija v arhivu SEM.

“Novoseliči, Ajstri, Viranti, Požgaji – večina nas je bila v Betlehemu; potem pa smo se razkropili. To je bil velik lager, včasih namenjeno za oddih. Imel je veliko dvorano, parket je bil notri in glasbena skrinja. Tam so včasih plesali. 240 nas je bilo notri, postelje v tri nadstropja. Bogovčič iz Laz in Škofljančeva Micka iz Koritnega, ki sta se v lagerju vzela, sta pa imela svojo sobo. Okoli je bil velik ribnik, sredi ribnika pa paviljon.

Ljudi so dali delat – v tovarne, na kmetije. Nemški fantje so bili na frontah, so naše ljudi potrebovali. Stari ata se je v štirinajstih dneh vse zapomnil, kako se dela na mašini, pa tudi ateta so šef hudo imeli radi – kakor je pokazal, tako je ata znal. Tepihe je delal. Ženske so delale v kuhinji, včasih so morale drva nositi s hoste. Delat smo morali vsi, tudi otroci. Mi smo morali h kmetom hodit krompir pobirat. So nas cenili Nemci, ker smo bili brihtni. Vse je moralo krožit, imeli pa smo tudi čas, da smo kakšno ušpičili.

Mi smo k maši hodili in to nas je z Nemci povežalo. Najprej so nas imeli za cigane, da smo pobegnili in da so nas Nemci v Rajh vzeli, potem pa, ko so videli, da nas je pri maši vse polno, da se znamo križati in roke skup držati, da smo kulturni, so nas pa občudovali in smo se priljubili domačinom. Moral pa si biti previden, stari niso smeli povedati, da so nas izgnali. Tak je izginil prvič za tri mesece, če pa je še naprej govoril, pa ga niso več dobili nazaj. Tam se je moralo vse tiho pogovarjat. Bili so plakati – sovražnik poslušaj. Tudi Nemce so v “štraflagerje” pošiljali.” (I. K.)

“Iznane Slovence so do 1. marca 1942 namestili v 163 taboriščih v osmih pokrajinah.

O prihodu izgnanih Slovencev v taborišča VoMi so taborišča zastražili. ... Vendar so te straže kmalu odpravili, ker so se jim zdele nepotrebne. Nasprotno kot so pričakovali, so namreč o izgnanih Slovencih dobili boljši vtis kakor pa o bukovinskih Nemcih, ki so bili tudi v taboriščih VoMi.” (Ferenc 1993: 86)

Lisice, ki jih je ulovil lagerfürer. Bethlehem, 1942. leta. Fotografijo hrani Kvartuh Ivan, Koritno 12.
Kopija v arhivu SEM.

“To smo bili v prvem lagerju, smo imeli lisičke. Lagerfürer jih je ulovil, je bil lovec. Če si jo pa dražil, si jo pa za uho dobil. Bethlehem je bil “zagulen”, “žleht” lagerfürer je bil.

V Veliki Dolini sem hodil v prvi razred, v Bethlehemu spet v prvi razred, ko smo šli v Schönberg sem šel v drugi razred, potem so nas preselili, sem šel spet v drugi razred. Ko smo prišli domov, so zbrali vse otroke in vprašali, če znaš množiti. Nisem razumel, kaj je množiti; če bi me vprašali, če znam poštevanko ali pa mi rekli naj izračunam, koliko je 360x120, bi znal, pa sem rekel “ne vem”, in sem spet šel v drugi razred. Tega drugega razreda sem se najbolj naveličal.

V jedilnici smo imeli šolo, samo lagerski otroci. Učiteljica je bila Slovenka, učila pa je po nemško. Samo jezika in računati.

Vsak večer smo si morali noge oprati, jaz jih en večer nisem, smo se v gozdu zaigrali. Lagerfürer me je našel – pa niso bile hudo zamazane – in sem moral 50x napisati: Ich muss jeden abend füsse waschen. (I. K.)

“Državni komisar za utrjevanje nemštva je odredil, da se bodo tisti otroci Slovencev, ki niso sposobni za ponemčenje, v taboriščih Volksdeutsche Mittelstelle šolali po načelu “brati, računati, čistiti zobe” ... Zato je potrebno da šoloobvezne otroke zberete v posameznih taboriščih k pouku po prej omenjenem osnovnem načelu.” (Ferenc 1993: 88)

Obisk maminih sester Prišelj Antonije in Prišelj Barice iz Brezij. Bethlehem, 1942. leta. Od leve proti desni: Prišelj Barica, Kvartuh Tone, Kvartuh Ana s sestro Cilko, Kvartuh Janez in Prišelj Antonija. Za njo stoji Kvartuh Ivan. Fotografija je last Kvartuh Ivana, Koritno 12. Kopija v arhivu SEM.

Rojstna hiša Ane Kvartuh, rojene Prišelj, Brezje, leta 1942/43. Zadaj piše "To imaš za spomin od rojstne hiše, ki je tekla zibelka. tisto je pa ena Kočevarica z otrokom zraven micike."

Od desne proti levi: Bajs iz Ponikev, Kočevarica, očetova sestra Kvartuh Marija, ki se je priženila k Prišljevim na Brezje. Fotografija je last Kvartuh Ivana, Koritno 12. Kopija v arhivu SEM.

“Prišljevi so nam za veliko noč, za božič poslali paket – to je bilo dovoljeno. Za pojest malo špeha, kruha, moke pa ne – to ni bilo dovoljeno, ker se je kuhalo na skupnem kotlu, nisi smel sam kuhat.

Nemci so puščali močne družine doma, da so vzdrževali živino. Na Koritnem so ostali Bašičevi. Bili so štirje fantje, dve dekleti. Potem so tudi njih izselili.” (I. K.)

Družina Kvartuh, Schönberg, 1943. leta. Fotografija je last Kvartuh Ivana, Koritno 12. Kopija v arhivu SEM.

“Ker so bili mama noseči z Veroniko, so nas preselili v Schönberg, tam smo bili srečni, tam smo imeli svojo sobo. Lagerführer je bil Avstrijec, nas je razumel, dal nam je, kar nam je pripadalo. Bila je boljša hrana, lepa okolica. (I. K.)

“Prehrana v taboriščih VoMi je bila slaba in nezadostna, večinoma juhe in čaji, tako da so izgnanci stradali, kar je bilo neugodno zlasti za doraščajoče otroke in mladino. Pomagali so jim sorodniki in znanci v domovini s pošiljanjem paketov. Toda taboriščna vodstva so jih jim odvzemala, boljše stvari pospravila sama, ostanke pa dala v kuhinjo.” (Ferenc 1993: 89)

*Stari oče Kvartuh Miha in Virant Alojz, oba iz Koritnega, pri delu v izgnanstvu. Schönberg, 1943/44.
Fotografija je last Kvartuh Ivana, Koritno 12. Kopija v arhivu SEM.*

“Stari ata in Virant Alojz sta popravljala gozdno pot pri Schönbergu. Ob poti so bile veje in oni so jih razsekavali. S starimi ljudmi niso grdo delali. Stari ata pa so bili tudi pridni – naredili so, kar so jim rekli.” (I. K.)

G 1

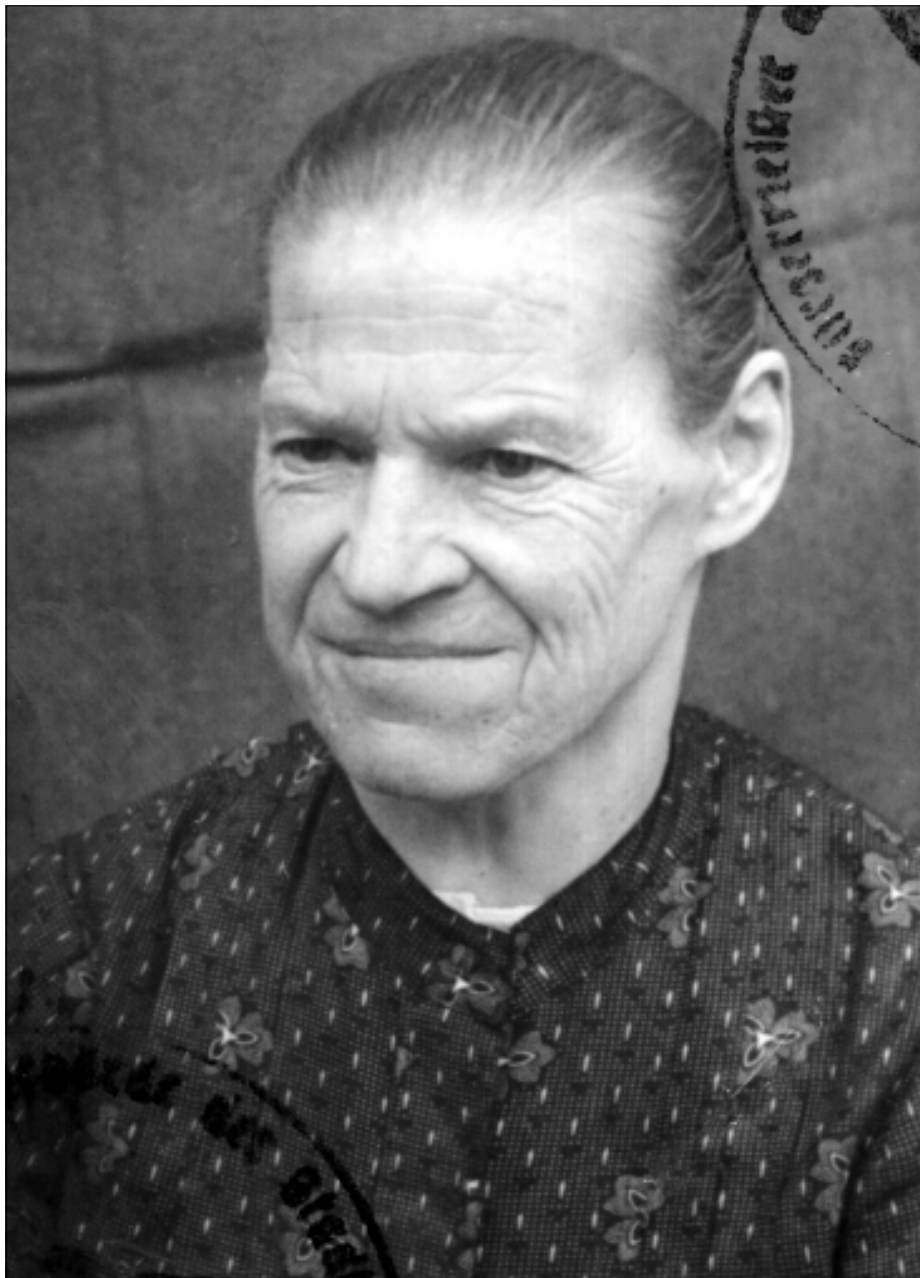
Sterbeurkunde

(Standesamt Schönberg/Schlesien Nr. 52/1943)
Die Barica Pogaj, katholisch
Schutzangehöriger Untersteiermark
 wohnhaft in Schönberg Lager 152 Landheim
 ist am 3. Dezember 1943 um 10 Uhr Minuten
 in Schönberg Lager 152 Landheim verstorben.
 Die Verstorbene war geboren am in März 1877
 in Groß-Dolina Untersteiermark
 (Standesamt _____ Nr. _____)
 Vater: unbekannt
 Mutter: unbekannt
 Die Verstorbene war – nicht – verheiratet.
 Schönberg/Schlesien, den 4. Dezember 1943

 Der Standesbeamte
[Signature]
 C 251. Sterbeurkunde (mit Elternangabe).
 Verlag für Standesamtswesen G.m.b.H., Berlin SW 41, Quedlinburger Str. 107. C. 3775.
 16 15
C 251

Mrliški list Barice Kvartuh. Original hrani Ivan Kvartuh, Koritno 12.

“Teta Barica je bila zelo dobra ženska, nas otroke je imela zelo rada. Kruh so spravljali, da so nam ga dali, čeprav so bili sami lačni. To je bila najboljša ženska, kar jih poznam. Dva dni so bolehal. V sobi so stari ata rekli, da teta umirajo. Molili smo, potem pa naenkrat ... Trugo smo dobili, na vozičku smo jih peljali k cerkvi. Nemški duhovnik jo je pokopal.” (I. K.)

Teta Barica Kvantuh, sestra starega očeta Miha Kvantuha. Rojena leta 1877 na Koritnem. Fotografija je iz nemške legitimacije. Fotografija je last Kvantuh Ivana, Koritno 12. Kopija v arhivu SEM.

Koričani v Schönbergu, 1943/44. Od leve proti desni: stara mama Kvartuh Marija, teta Škofljanec Ančka s sinom Miškom, Virant Janez, Ajster Miko, Kvartuh Ivan, skrajno desno Kerinovi iz Rake. Zadnja vrsta iz leve proti desni: oče Kvartuh Janez, mama Kvartuh Ana, Virant Franc, Virant Jakob, Ajster Ana, sestra Virant Jakoba in Virant Martin. Fotografija je last Kvartuh Ivana, Koritno 12. Kopija v arhivu SEM.

“Stara mama je bila skromna ženska, tiha. V Oelzu je umrla. Iz Heizendorfa smo šli v Oelz, zbirno taborišče, od koder smo šli domov. Heizendorf je bil naš zadnji lager, velik samostan. To je bilo zanimivo, ko so bombardirali. Ko je sirena zatulila, smo morali v klet, mi otroci pa smo se izmuznili ven. Vse je bilo razsvetljeno – mi smo rekli, da so “krispane” spustili. (Krispan imenujejo v tem delu Slovenije božično drevo – op. A. S.). Spodaj so pa tudi streljali. To je bilo tako zanimivo gledati.

Na večer so prišli Rusi, obkolili lager, niso pa smeli notri. Drugo jutro so bili vsi Rusi pijani. Kapetan je hodil po hodniku sem in tja in kričal, da bo vse postreljal, major, ki je bil komandant, pa mu je rekel, da so to Titovi ljudje. On pa je kričal, da so Nemci in major ga je ustrelil. Drugi dan je spet prišel pijan Rus in zahteval od Tomažina iz Rake, da mu da uro. “Davaj, ja te oslobodjil”, on pa je prosil, da je to od ata, ki je v prvi svetovni vojni padel, da je napis zadaj, da mu je tak spomin, on pa ga je presekal z mitraljezom. Potem je šel do drugega iz Velikega Obreža. Ta je imel hčer Mimico. Pograbil jo je in vpil: “Ja te oslobodjil”, v pričo njenega ata jo je hotel posiliti. On ga je vlekel proč, mu govoril, da je to še otrok, pa je tudi njega ubil. Potem pa Rusi niso smeli več v lager. Ni bilo reda, to je bil “nornhaus”.

Iz Heizendorfa smo šli v Oelz s konji. Rusi so jih dvakrat pobrali, pa so ata druge dobili, jih nahranili, pa so šli naprej. V Oelzu je bila stiska, male sobe so bile. Stara mama so jamrali, da ne morejo jest. Umrli so. Truge nismo imeli, pa smo iz trodelne omare vzeli ožji del, jo dali notri, ata in stric sta pod bukvo skopala jamo in smo jo pokopali. Potem smo šli pa naprej. Čehi so nas peljali do Bratislave z avtom na plin. Morali smo nabaviti kratka suha drva, to se je potem nalagalo. Avto je imel veliko peč zraven kabine. Samo majhne stvari smo lahko vzeli s sabo, mama je lahko vzela samo plenice za Veroniko. Iz Bratislave smo potem odšli s tovornimi vlaki, kar na premoگو smo sedeli. Štirinajst dni smo potovali, naporno je bilo. Najbolj je bilo zanimivo, ko smo šli čez pontonski most v Subotico, vse se je gugalo. V Subotici so pa spet vse pregledali. Tam je bilo hudo – sleči smo se morali in dvigniti roke. So nas že Nemci zvezžbali, tiho smo mogli biti, glavno, da smo šli domov. To je bila taka sreča, posebej za stare. Tako smo se počasi domov dolekli. Ko smo prišli, je ata šel na Koritno prosit Praha, (oni so se vrnili prej – op. A. S.) da je prišel s konji po njih. Doma je bilo vse zaraščeno, razbito. Otroke so nas spustili na vrt, slive so bile zrele in smo se jih najedli. Kar po tleh smo pospali – tudi na tleh zaspiš, če si truden.

271

Prišljevi so povedali, da so Kočevarji – Pirič Johann Weisenstein – ki so živeli v naši hiši, pustili vse v redu. Pustili so veliko strojev: puhalnik za seno, podrahljalnik – tega pri nas še niso poznali, cirkular. Vse to so “poljci” (prebivalci nižinskih delov, ki niso bili izseljeni, ker so pripadali NDH-ju, op. A. S.) odpeljali. Tudi iz hiše so vse odnesli, celo plošče iz zidanega štedilnika. Samo mama in ata sta imela eno posteljo, niti pokrit se ni bilo s kom. Kasneje je ata dobil dva konja in vsak konj je imel eno odejo. Če ata ni bilo doma, sva jo z bratom vzela in se pokrila. Včasih so bile zelo mokre od znoja.

Prišljevi, od koder je bila mama doma, so nam pomagali, kolikor se je dalo. Potem je kmalu kostanj začel “prikapljivat”, pa smo kostanj nabirali in ga nosili na Jesenice. Kolikor si ga prinesel, toliko koruze si dobil. Pa v Zagreb, Samobor smo ga nosili. UNHRA je skrbela za nas, dobili smo nekaj graha. Sem slišal, da so Amerikanci več dali, da pa so celi transporti šli iz Reke kar v Rusijo. Drugo leto smo si nekaj krompirja pridelal, niti za seme ni bilo, potem pa je bilo treba že državi dat.” (I. K.)

“Vrnitev v domovino za mnoge izgnance v takratnih razmerah glede napora ni bila dosti lažja kot pot v izgnanstvo. Za marsikaterega izgnanca je bilo tudi slovo od tam težko, saj je pustil v tujini grob svojega najozžjega sorodnika. ... Po podatkih komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo je v izgnanstvu umrlo okoli 1300 prebivalcev iz Posavja in Obsočja, se pravi okoli 3% vseh izgnancev tega območja.” (Ferenc 1993: 96–97)

Zahvalna pesem
pomladnikov o domovino.

Pod zahvaljen ljubi bog
dobri naš milosrdni oče
ker nas rešil si nadlog
vlišal naš prošnje moč.
Dol nam priti se naraj
v naš premili rojstni kraj.

Zahvaljujemo se ti
tudi Tihe rajski Deva
ki spranila si nam to.
Naj zato sreč prepoveda!
Najti preročiljenja
Bodi nam področjeva.

Duše katerih trupla spe
naših dragih domov v tujini,
naj v Teloj se vsele
gori v rajski visocini,
kamor ljud želimo mi
ko zatirnemo oči.

Koritno, 25. VIII. 1948

Jakov Virant

Pokopališče pri svetem Jakobu na Ponikvah. To je pokopališče dolinske fare, v katere sodijo vasi Velika Dolina, Mala Dolina, Koritno, Laze in Ponikve. Ker je pokopališče majhno, ima vsaka družina le svoj družinski grob. Marmor počasi izpodriva stare kamnite spomenike in lesene križe. Na spomenikih so tudi imena družinskih članov, ki so umrli v tujini kot izseljenci ali izgnanci. Ponikve, 1999. Foto Alenka Simikič, arhiv SEM.

Galič Ivanka, poročena Novoselič, rojena 1934 na Cirkniku, Koritno 13.

Družina Galič, Cirknik 6 – oče Štefan (1899–1973), mama (1902–1960), brat Štefan (1927–1985), brat Franc (1929–1982), sestra Marija (1931), sestra Gabrijela (1936) in informatorka so bili izseljeni januarja 1942 v taborišče Hegne, Wurttenbersko. Konec leta 1942 so jih ponemčili in preselili v REXINGEN SCHWARZWALD.

Štefan Galič, iz Cirknika v lagerju v Nemčiji 1942. leta. Fotografija je last Novoselič Ivanke, Koritno 13. Kopija v arhivu SEM.

Štefan Galič, Hegne, 1942. leta. Fotografija je last Novoselič Ivanke, Koritno 13. Kopija v arhivu SEM.

“Ne vem, ali je kolo kupil ali ne, bil pa je njegov. Mama je rekla: “Ti bi pa najrajši stal na štengah z biciklom vsako nedeljo.” V nedeljo pa je prišel nekdo slikat. Več slik je bilo od ata, on se je rad slikal.

V ta lager smo prišli leta 1942. Niso nas prej izselili, ker je bila stara mama na smrt bolna in so jo Nemci pustili doma umret. Ko je pa umrla, so nas pa izselili. Bili smo iz vseh koncev – iz Koritnega, Laz, od Litije. Ata je delal – ne vem kje, mama pa je bila v kuhinji, čeprav ji ne bi bilo treba biti, ker je imela otroke, pa je hotela delat. Ženske so bile navajene delat.” (I. N.)

274

Ivanka Novoselič pri prvem obhajilu, Hegne, maj 1942. Fotografija je last Novoselič Ivanke, Koritno 13. Kopija v arhivu SEM.

“Mama je “furt” govorila, da moramo k obhajilu. Poleg lagerja sta bila cerkev in samostan. Nemško nismo znali, pa smo vseeno šli. Več nas je šlo te starosti. Lagerführer ni bil pobožen, verbolter pa je bil in je on uredil, da smo šli. Mislim, da smo obleko imeli od doma, da je bila od Micike, od starejše sestre. Prekratka mi je bila, zato se še kombineža vidi.

Iz lagerja smo čez osem mesecev šli še v en lager za en teden. Čez tega so šli vsi, ki so šli ven. Bili smo ponemčeni. Pravijo, da se je mama verbolterju “dopala”, da je on to uredil. Imeli smo iste pravice in dolžnosti kot Nemci.” (I. N.)

“Slovenske izgnance so v nemških taboriščih najprej delili v dve veliki skupini, in to v sposobne za ponemčenje in v nesposobne za ponemčenje. To so delali na podlagi rasnih ocen, ki so jih izgnanci dobili spomladi 1941. ... V pozni jeseni 1942 naj bi bilo od 37.000 slovenskih izgnancev okoli 11.000 sposobnih za ponemčenje. Od teh naj bi jih bilo že okoli 8.000 delalo na dokončnih delovnih mestih in stanovalo zunaj taborišč VoMi in so ji zaposlili kot tujerodno delovno silo po vojno pomembnih obratih in v poljedelstvu. Do konca januarja 1943 naj bi bilo v Nemčiji zaposlenih 10.121 za ponemčenje sposobnih slovenskih izgnancev, med tem ko je število vseh za ponemčenje sposobnih slovenskih izgnancev spomladi 1943 znašalo okoli 15.000.” (Ferenc 1993: 87)

Rexingen – Schwarzwald, razglednica. Fotografija je last Novoselič Ivanke, Koritno 13. Kopija v arhivu SEM.

“Tu smo dobili hišo – judovsko. V isti hiši je živela še ena nemška družina, mož je bil v vojski, ona pa je s tremi otroci živela tu. V vasi je bila velika judovska cerkev, notri je bilo skladišče – obleke, posteljnina. Vse od Judov. Tam smo lahko dobili, kar smo rabili. Drugo smo dobili tako kot Nemci – karte za kruh, za meso, za obleko in kolikor si si znal to razporediti, tako si živel. Naša mama, ki je bila pridna, je hodila h kmetom pomagat, pa je dobila še krompir, včasih meso. Mama je bila navajena delati. Za mamo je bilo to malo dela, napram tem, kar smo doma imeli. Otroci smo hodili, ko so poželi, klase pobirat. To smo dali v mlin, mlinar je dal moko, pa smo spet nekaj imeli.

Ata je delal v tovarni orožja, starejši brat tudi. Zjutraj smo vsi vstali ob isti uri, mama je skuhala zajtrk – kar je že bilo in smo istočasno odšli od doma. Onadva delat, me v šolo. Mama je skuhala, me smo prej prišle iz šole in smo prej jedli, za ona dva pa je pustila.

V vasi je živelo še šest slovenskih družin – iz Studenca, Litije, Bizeljskega. Ta iz Studenca je bil že prej v Holandiji, je znal nemško in nas je zastopal, če ni bilo kaj v redu. Stari so se veliko držali skupaj, bili so prijatelji. Moški so se dobivali zvečer, popoldne, ko niso imeli kaj delati. To se je kartalo in kartalo. Ženske so že imele delo, moški pa ne. Življenje je bilo lažje kot na Cirkniku v primerjavi s tem, kako se je delalo, da se je lahko družina preživljala ob tem. Boljše je bilo tam kot na Cirkniku, ker je bila na Cirkniku revščina.” (I. N.)

Galičevi otroci v Rexigenu, 1944. Dekleta od leve proti desni: Ivanka, Marija, Gabrijela, zadaj France in Štefan. Fotografija je last Novoselič Ivanke, Koritno 13. Kopija v arhivu SEM.

“Franca so dali Nemci takoj v šolo. Ne vem kakšno. Vsako soboto je prišel domov. Po vojni je šel na gimnazijo v Brežicah, nato je doštudiral fiziko in matematiko in bil profesor na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Štefan je hodil z atom delat v tovarno orožja, 50 km stran od Rexigena. Po vojni je bil 23 let direktor Gorjancev.

Me smo hodile v šolo, naloge pisale. Jezika smo se kmalu naučile, z nemškimi otroci smo bili prijatelji, se nismo nič ločili od drugih otrok. Mi smo bili enakopravni z njimi. Bila pa je družina – ata Nemec, mama Judinja. Otrok je bil skoz manj vreden, v šoli je bila skoz zaničevana. Bili so bogati in mož je rekel moji mami, ki je hodila tja pomagat, da če bi on eno samo besedo rekel, bi ona šla. Pa so jih pustili.

Po šoli smo takoj naloge naredili, potem pa ven igrat. Za hišo je bil velik vrt. Otroci smo se doma samo po nemško pogovarjali – okolica je bila nemška – mama pa se je jezila: “Se samo po nemško pogovarjate, kaj bo doma.” Mi otroci bi se kmalu ponemčili, stari ne. Mama ni veliko znala, ata tudi ne. Sta bila proti, da smo se otroci med seboj pogovarjali nemško.

Ko smo prišli domov, v Slovenijo, so nas dali v razrede, kakor smo znali. Eni niso čisto nič znali, eni niso nič hodili v šole. Tisti, ki smo hodili, čeprav v nemške šole, pa smo vseeno nekaj znali.” (I. N.)

“Nekoliko večjo skrb so nacisti posvetili ponemčevanju slovenskih otrok. Tudi pri njih so razlikovali sposobne za ponemčenje od tistih, ki to niso. Le za sposobne za ponemčenje so bili pripravljeni odpirati otroške vrtce in jih sprejemati v šolo. ... Še največ uspeha bi nacistično raznarodovalno delo lahko imelo med otroki t.i. za ponemčenje sposobnih Slovencev.” (Ferenc 1993: 88)

Družina Galič, Cirknik 6, okoli 1950. Stojijo sestra Gabrijela, mama, oče, Ivanka, spredaj brat Franc, sestra Marija in brat Štefan. Fotografija je last Novoselič Ivanke, Koritno 13. Kopija v arhivu SEM.

“Osvobodili so nas Francozi. Metelko iz Studenca nas je zastopal, je imel komando nad nami. Bil je pameten človek. Mi smo silili domov, on pa je rekel: ”Samo tiho od doma, ko se bo to uredilo, bomo šli.” Septembra smo šli in v treh dneh smo bili doma. S seboj so nam dali hrano, pakete. Nemci pa so nam prtljago zvozili na postajo. Mi smo vso prtljago dobili domov, le motorje so pobrali na gorenjskih Jesenicah. To je bilo prvo, kar našim ljudem ni bilo prav. Bratu so ga vzeli in Metelku tudi. Ostalo so vse pregledali in pustili. Vse smo pripeljali domov – obleke, posodo. Popisali so nas, mi smo pa imeli papirje že od tam, smo bili vsi popisani.” (I. N.)

Heinbring Marija, poročena Prah, rojena 1931 na Ponikvah, Bogovo selo, Koritno 15.

Družina Heinbring – oče Martin (1896–1972), mama Cilka (1900–1972), brat Martin (1922–1944), brat Tone (1923–1994), brat Miha (1925–1997), sestra Rezka (1926), brat Ivan (1932–1961), sestra Štefka (1936) in informatorka so ena redkih družin, ki ni bila izgnana. Brat Martin je leta 1944 padel kot nemški vojak na Madžarskem.

Cilka Bogovčič, poročena Heinbring, rojena na Ponikvah 1. 1. 1900. Rasno ocenjevanje na Veliki Dolini. Spomladi 1941. leta. Fotografija last Prah Marije, Koritno 15. Kopija v arhivu SEM.

“Vsi smo bili na rasnem ocenjevanju, vsi smo morali na slikanje in vsak je dobil svojo številko. Ko so slikali, so poiskali, da je to nemško ime, da je ta rodovina že 281 let tukaj. Zato so se odločili, da bomo ostali nekaj časa tukaj, pa še velika družina smo bili. Najprej je bilo rečeno, da bomo tu še 14 dni, potem zopet, da bomo ostali, pa zopet, da bomo šli, pa smo “spokali” pa “razpokali”. Šele leta 1942 ali 1943 je bilo končno rečeno, da ostanemo.

1. novembra so izselili sosede. Vsem je bilo hudo, jokalo se je, kričalo. Sosedi smo si bili zelo dobri. Iz lagerja so nam pisali, da jim je dobro, jaz sem prosila očeta, da bi tudi on “zrihtal”, da bi šli za njimi. Sosedom je bilo hudo prav, pakete so pošiljali iz Nemčije, prvi “manteljček” sem dobila od njih iz Nemčije.” (M. P.)

“V Spodnji Štajerski so posebne komisije, v katerih so bili rasni preiskovalci iz t.i. akcijskega urada “Jugovzhod” glavnega rasnega in kolonizacijskega urada SS, od 23. aprila do 25. maja 1941 pregledale in ocenile vse prebivalstvo obnavskega in obsotelskega izselitvenega pasu. ... Političnih ocen je bilo pet. ... Rasne ocene so bile štiri. ... Glede na rasno kvaliteto in primernost za ponemčenje pa so navedene skupine imenovali takole: I (sehr gut – prav dobro), II (gut – dobro), III (durchschnittlich – povprečno) in IV (rassisch ungeeignet – rasno neustrezno). Ljudje, ki so jih ocenili z ocenama I in II, naj bi bili ustrezni za ponemčenje, drugi pa ne in bi jih bilo treba odstraniti iz zasedenih slovenskih pokrajin, nekatere takoj in druge po vojni.” (Ferenc 1993: 40–41)

Bivši sošolci zopet skupaj z učiteljem po petdesetih letih. Velika Dolina, 1995. Od leve proti desni: Rozi – učiteljeva žena, učitelj Ludvik Kren, sestra Štefka, Marija Prah, sestrična Amalija Heinbring, žena Franca Novoseliča iz Ribnice, Franc Novoselič, Prišel Franc iz Brezij, Ivan Bajs iz Ponikev, Zofić Žane iz Cirknika, Pepi Heinbring iz Ponikev, Lončarič Božo iz Rajca, Komočar Anica, rojena Bukovinski, iz Ribnice, za njo Prišelji Miko iz Brezij, ob njej mož Franc Komočar. Fotografija last Prah Marije, Koritno 15. Kopija v arhivu SEM.

“Bajsi iz Ponikev so tudi ostali – oni so se dali zapisat Weiss, stričevi – Heinbring iz Ponikev, Prišljevi iz Brezij, Komočarjevi iz Ribnice, pa iz Cirknika in iz Rajca. Osem družin je ostalo doma, velikih 6–7 članov. Gledali so, da jih je čim več ostalo za delat.

Živino so dali v čim večje hleve, prašiče tudi, da smo jih hranili, dokler niso prišli Kočevarji. S sestro sva zjutraj hodili molzt, 40 glav prašičev sem hranila. Starejši so hodili čistiti hiše, zrnje skupaj spravljat, da je bilo za hraniti, bratje in sestre pa so morali pripraviti hiše za Kočevarje. Na Čatežu je bil oberverbolter, ki je hodil po svinjakih in štalah gledat, kako se je delalo. Imeli smo svojo kmetijo, pa še sosedovo smo morali obdelovati, da smo pridelali ječmen, koruzo, fižol. To smo morali oddati – od doma je bilo potrebno skoz oddajat. Cele dneve smo delali po vinogradih. Stara sem bila 11–12 let, pa sem morala ravno tako delat. Vsake 14 dni smo dobili plačo kot delavci. Delavske karte, da smo dobili “puter”, sladkor. Dekleta iz Štajerske so na Veliki Dolini stanovale v barakah in so nam hodile pomagat. Morali smo pomagat seliti Kočevarjem, potem pa jih je bilo potrebno vse učiti – trte na kole privezovati. S srpom so klestili trte!” (M. P.)

“Nemška kolonizacija Posavja je bila za okupatorja gospodarsko neugodna, povzročila mu je več škode kot koristi. Okoli 12 tisoč kočevskih Nemcev, ki so bili prej na Kočevskem nagnjeni k lažjemu načinu preživljanja (izdelovanje lesenih predmetov, krošnjarjenje), ni moglo niti s pomočjo številnih poljedelskih strojev opraviti tistega dela, ki so ga prej opravile pridne roke okoli 35 tisoč Slovencev. ... Da bi vsaj nekoliko obdelali poljedelske površine in vsaj nekaj pridelali, je morala Nemška naselitvena družba, zavezana za t.i. “vmesno gospodarjenje”, prek delavnih uradov zaposlovati na tisoče delavnih moči, predvsem iz severnih krajev Spodnje Štajerske.” (Ferenc 1993: 100)

Marija Heinbring s sošolko Kočevarko Ani Morsche, ki je živela na Lazah v Galičevi hiši. Bogovo selo, Ponikve, 1943/44. Fotografija last Prah Marije, Koritno 15. Kopija v arhivu SEM.

“Kočevarji so prišli v začetku leta 1942. Če jim hiše niso bile všeč, so šli nazaj na tovarnjake in naprej v Nemčijo. Na Ponikvah so bile štiri družine. Pri Lazanskih so živeli Königi, pri Matkovičih Herbsti, pri Kuharjevih tudi Herbsti, pa pri Biščeničevih so tudi bili. Bili so tudi zelo dobri Kočevarji. Königi, ki so bili pri Lazanskih, so s seboj pripeljali veliko suhega sadja. Ko sem nekoč prinesla časopis, deževalo je in sem bila vsa mokra, me je Kočevarka dala sušit za peč, v deko me je zavila in suhega sadja mi je dala za jest. Potem me je zavila v “štrikanc” (pled, op. A. S.), da se ne bi do doma prehladila.

K nam so hodili v vas. Velika hiša je bila, brat je imel harmoniko, pa so ob nedeljah prišli k nam in plesali.

V šoli smo morali govoriti samo nemško. Smo se hitro navadili. Med odmorom so oni govorili po kočevarsko, mi pa po slovensko. Nas je enkrat zatožila hčerka od predsednika Velike Doline, da samo “krajnariš” govorimo, pa je bratranec rekel: “Dokler bodo oni kočevarsko med seboj, bomo mi slovensko.” Iz šole smo šli skupaj domov. Med seboj smo se pogovarjali nemško. Jaz sem njih kakšno slovensko besedo naučila, oni pa mene kočevarsko. Še sedaj znam malo kočevarsko.

Učitelj je bil Kočevar, letnik 20. En razred je bil pregrajen, tam je stanoval. V drugi polovici pa je imel vrečke. Nabirat smo morali zelišča – vijolice, jagode, koprive, jih sušit, ko pa je bilo dosti vrečk, so prišli Nemci in jih odpeljali – za zdravila. Učitelj sedaj živi v Celovcu. Govori slovensko. Velikokrat pride, lani je prišel pred trgovijo. Proti koncu vojne je šel na fronto.

Proti koncu vojne so dosti hitro odšli. Herbsti so šli v Avstrijo in nato v Ameriko. Herbstova starejša in moja sestra Rezika sta bili prijateljici in je potem Reziki pošiljala pakete – obleke in flanele za plenice. Več let sta si dopisovali. Na Cirkniku, pri Zofič, je bil pa Tirolec, njega so šele partizani “odtirali.” (M. P.)

“Nacificirano vodstvo kočevske narodne skupine si je na vse kriplje prizadevalo, da bi se čim več sonarodnjakov odločilo za preselitev. ... Vodstvo je res z raznovrstno propagando in tudi z grožnjami (celo s koncentracijskim taboriščem) uspelo potegniti za seboj veliko večino kočevskih Nemcev. Preselili so se od 15. novembra 1941 do 22. januarja 1942 in to “po šturmih”, kot so se tudi pripravljali na preselitev. ... Naselitev kočevskih in drugih Nemcev v Posavju in Obsotlju (t.i. naselitveno območje A) je vodil poseben SS naselitveni štab “Südmark”. ... Tako je naselitveni štab do konca leta 1943 tam naselil 3026 družin kočevskih Nemcev z 12222 osebami, 259 družin južnobukovinskih Nemcev z 872 osebami, 21 družin besarabskih Nemcev s 317 osebami, 47 družin dobрудžanskih Nemcev s 184 osebami, 39 družin južnotirolskih Nemcev s 156 osebami, 18 družin bosanskih Nemcev z 59 osebami ter 3 družine invalidov s 7 osebami, skupaj torej 3483 družin s 13817 osebami. (Ferenc 1993: 98)

Družina Heinbring, Bogovo selo, pred domačo hišo, 21. 5. 1944. Od leve proti desni: brat Miha, sestra Rezika, brat Tinče, Mici, brat Tone, brat Ivan, sestra Štefka. Sedita mama in oče. Zadnji skupni posnetek družine. Fotografija last Prah Marije, Koritno 15. Kopija v arhivu SEM.

“V sredo, 24. maja 1944. leta so morali Miha, Tinče in Tone v Celje, ker so dobili pozive za v vojsko. Miha je bil najmlajši in so v Celju rekli, da vse tri ne morejo naenkrat vzeti in je bil potem nekaj časa v Wermachtschaftu, potem je šel pa v partizane. Smo bili s partizani dogovorjeni, da jih pridejo iskat, pa so prišli šele 30. maja. Bi nas postrelili, pa smo pobegnili na Brezje k Prišljevim. So se streljali z graničarji in Kočevarjem odpeljali živino. Potem je prišla po ata črna marica, so ga zasliševali, ker nam partizani niso nič pobrali. Eden iz Wermachta pa je videl, da smo bežali, da smo se skrili in to nas je rešilo, da nas niso postrelili ali poslali v taborišče.

Brata sta po šestih mesecih vežbe šla na Madžarsko, na fronto. Nekaj časa sta bila skupaj, potem so jih razdelili, če granata pride, da vsaj eden ostane živ. Najstarejši brat

Martin je bil ubit 27. decembra 1944, brat Tone pa je bil 17. decembra ranjen v glavo. Leta 1948 smo iz Berlina dobili kartico, kjer je točno napisan grob. So napisali, da ga ne bodo vrane raztrgale, da je na žegnani zemlji pokopan.” (M. P.)

Z raziskavami je kot s čiščenjem stanovanja. Nikoli ne prideš do konca. Včasih pospraviš le nekaj predalov. Tako je tudi s tem mojim prispevkom. Upam, da mi jih bo v prihodnje uspelo popraviti še kaj, morda bom vsaj delno tudi počistila.

282 LITERATURA IN VIRI

BARKOVIČ Brigita: Dogodilo se je pred 58 leti, Iz izgnančeve duše, Velika Dolina, 1999.

FERENC Tone: Nacistično raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945, Maribor 1968.

FERENC Tone: Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno, Izgnanci, Zbornik slovenskih izgnancev 1941–1945, Ljubljana 1993.

SIMIKIČ Alenka: Terenski zapiski, 1999/2000.

INFORMATORJI

KVARTUH Ivan (roj. 1933 na Koritnem)

NOVOSELIČ Ivanka (roj. 1934 na Cirkniku)

PRAH Marija (roj. 1931 na Ponikvah, Bogovo selo)

BESEDA O AVTORICI

Alenka Simikič, dipl. umetnostna zgodovinarica in etnologinja, muzejska svetovalka in vodja dokumentacijskega oddelka Slovenskega etnografskega muzeja. Preučevala je zgodovino muzeja, zadnjih deset let pa dela na področju muzejske dokumentacije. Kot ustanoviteljica delovne skupine za etnologijo pri Mednarodnem komiteju za dokumentacijo (ICOM – CIDOC) je vodila projekt “Etnološki podatkovni standardi”, katerega rezultat so mednarodni standardi za dokumentiranje etnoloških muzejskih predmetov. V zadnjem letu proučuje življenje ljudi iz Posavja v letih 1941–1945, tako pregnancev, kot tistih, ki so ostali doma.

ABOUT THE AUTHOR

Alenka Simikič is an B.A. in art history and ethnology and employed as a museum adviser and head of the Documentation Department of the Slovene Ethnographic Museum. She has researched the history of the museum, and for the last decade has focused on museum documentation. As founder of the study group for ethnology with the International Committee for Documentation (ICOM – CIDOC), she headed the project “Ethnological Data Standards“, which resulted in international standards for documenting ethnological museum objects. In the past year she has researched the life of people in Posavje in 1941–1945, that is of those, who were expelled by the Germans, and of those who remained at home.